

Короткий Т. Р., НУ «ОЮА»

ВПЛИВ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА НА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ОХОРОНИ МОРСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА

Стаття присвячена розгляду процесів демократизації міжнародного права на прикладі міжнародно-правового механізму охорони морського середовища, становлення принципу демократії в міжнародно-правовій системі. Досліджуються питання закріплення в міжнародному праві охорони морського середовища принципів та норм, які відображають демократичні підходи; розвиток міжнародно-правової охорони морського середовища на основі демократичних принципів функціонування міжнародного права; демократизація процедур міжнародної правотворчості та право реалізації у сфері охорони морського середовища.

Міжнародне право схильне у своїй еволюції до загальних тенденцій розвитку цивілізації – гуманізації [1], демократизації [2] і закріпленню принципу панування (верховенства) права [3]. Не менш важливим і показовим став процес екологізації суспільних відносин, який знайшов відображення у відповідних тенденціях генезису міжнародного права [4]. Причому варто зазначити, що, по-перше, всі ці процеси в міжнародному праві відбуваються вже після їх розповсюдження у внутрішньодержавних правових системах, і, по-друге, вони тісно взаємопов'язані у своєму розповсюдженні в міжнародно-правовій системі [5].

Саме в другій половині ХХ століття відбулося поширення демократичних цінностей у глобальному масштабі, що знайшло своє відображення у міжнародно-правовому регулюванні – у висуванні на перший план проблематики питань прав людини [6]*, міжнародного гуманітарного права, міжнародного кримінального права, міжнародного права навколишнього середовища, і, в свою чергу, воно вплинуло як на зміну сутності сучасного міжнародного права, так і його структури. Однак, на наш погляд, говорячи про демократизацію міжнародного права необхідно розуміти це явище в широкому сенсі – не тільки як підпорядкування і спрямованість міжнародного права на закріплення демократичних

принципів та ідеалів, але й демократизація міжнародного права і міжнародно-правової системи в цілому. На нашу думку, демократизація міжнародних відносин (і в цілому суспільних відносин) не може не призвести до демократизації міжнародного права і міжнародно-правової системи, як за формою, так і за змістом (безумовно, це стосується і внутрішньодержавного права та національної правової системи).

Про це свідчить демократизація міжнародного правопорядку і міжнародного порядку в цілому, яка є і результатом (стан сучасного міжнародного правопорядку порівняно з попередніми) і метою. Цей процес знайшов відображення в резолюції ГА ООН «Сприяння демократичному і справедливому міжнародному порядку»: «кожен має право на демократичний та справедливий міжнародний порядок» [7].

Можна говорити про демократизацію всього міжнародного права, а можна й необхідно розглядати демократизацію його окремих підсистем або компонентів міжнародно-правової системи. Процеси демократизації міжнародного права у цій статті ми розглядаємо через призму міжнародного права охорони морського середовища – комплексної підгалузі [8], однак безпосередньо не пов'язаною з закріпленням демократичних принципів. Цими якостями і обумовлений вибір об'єкту дослідження – можливістю простежити процеси демократизації в міжнародному морському праві та міжнародному праві навколишнього середовища – відповідно найстарішій галузі міжнародного права і однією з молодих, на прикладі міжнародно-правового механізму охорони морського середовища, що характеризується відсутністю безпосереднього зв'язку з поширенням демократичних принципів в національних системах через міжнародне право; безпосереднім, на наш погляд, зв'язком між демократизацією і екологізацією суспільних відносин, у тому числі міжнародно-правових, що є гіпотезою цієї статті. Тому, метою даного дослідження є відображення демократизації міжнародного права в міжнародному праві охорони морського середовища.

Говорячи про демократизацію міжнародного права**, на наш погляд, слід виділити наступні аспекти цього процесу: закріплення в міжнародному праві принципів і норм, що містять ліберально-демократичні цінності; розвиток міжнародно-правових механізмів, що забезпечують становлення, підтримку і розвиток демокра-

тичних інститутів в державах і перешкоджають виникненню й існуванню недемократичних режимів***; демократизацію самого міжнародного права в контексті правил і процедур, пов'язаних з нормотворчістю і правореалізацією, забезпеченням міжнародного миру та безпеки.

Як вже було зазначено вище, в цій статті особлива увага надається останньому аспекту – безпосередньо демократизації міжнародного права (внутрішній аспект), хоча, безумовно, внутрішній і зовнішній аспекти демократизації в міжнародному праві (такі як розвиток і зміцнення нових та існуючих демократій, закріплення і поширення демократичних цінностей) безпосередньо пов'язані.

1. Демократизацію міжнародного права можна уявити як перенесення ознак, притаманних демократії як політичного режиму, ззовні, в міжнародні (міжнародно-правові) відносини.

У державах ліберальної демократії взаємовідносини її суб'єктів – особистості, суспільства, держави (влади) – регулюються правовими нормами поведінки, законами, традиціями та прецедентами, визнаними в якості необхідних всіма або значною більшістю, для того, щоб уникнути гоббсівської «війни всіх проти всіх», і тому виконуються. І свої відносини з іншими країнами розвинені демократії прагнуть будувати на такій самій основі [9].

Забезпечення міжнародного правопорядку можливе лише на основі наявності та імплементації міжнародно-правових правил і норм, прийнятих в рамках загального консенсусу. Чим ближче за цінностями один до одного держави, тим легше їм знаходити консенсус щодо міжнародно-правового регулювання та механізмів вирішення спорів мирними і демократичними засобами, закріпленими в Статуті ООН, резолюціях ГА ООН, документах ОБСЄ і т. д. У цьому й полягає запорака прогресивного розвитку та зміцнення міжнародного правопорядку, реальне втілення в міжнародному праві принципу панування права, що нерозривно пов'язаної із процесами демократизації міжнародного права.

Проявом цього процесу в міжнародному праві є виникнення принципу демократії (демократизму), з одного боку, що має значення для розвитку комплексу основних принципів і їх змісту, а з іншого – виступає в якості самостійного принципу міжнародного співтовариства [10]. Обґрунтовуючи існування принципу демократії в міжнародному праві, І. І. Лукашук серед

його основних елементів називає права людини, демократичний механізм прийняття рішень, верховенство права [11]. У другому значенні говорить про демократизацію самого міжнародного права М. Ю. Черкес [12].

До причин закріплення принципу демократії в міжнародному праві І. І. Лукашук відносить глобалізацію [13], яка в значній мірі сприяла закріпленню гуманістичних начал в сучасному міжнародному праві.

Як зазначалося вище, цікавим є аналіз галузевих тенденцій демократизації міжнародного права. Обравши в ролі об'єкта міжнародне право охорони морського середовища, яке за своєю природою є комплексною підгалуззю, ми не можемо не розглянути процеси, що цікавлять нас, в рамках міжнародного морського та міжнародного права навколишнього середовища [14].

Професор А. Л. Колодкін звертає увагу на зміни в соціальній природі міжнародного морського права: «Всім його принципам і нормам став притаманний загальнодемократичний характер, оскільки вони кодифікували і розвивалися в результаті спільної правотворчості держав з різними соціально-політичними системами. Таке перетворення сутності сучасного міжнародного морського права, безперечно, стало важливим внеском для позитивного вирішення глобальної проблеми освоєння Світового океану в інтересах усього людства» [15].

2. Найчастіше демократизацію міжнародного права пов'язують із закріпленням принципу поваги прав людини та розвитком відповідних міжнародно-правових механізмів її захисту. У цьому сенсі важливою є спрямованість міжнародного права охорони морського середовища на забезпечення інтересів усього людства в цілому, що стає адресатом прав, що встановлюються достатньо значним числом норм міжнародного права. Тому, на нашу думку, можна з певною обережністю говорити про наявність у людства міжнародної правосуб'єктності.

Як міжнародне морське право, так і міжнародне право навколишнього середовища характеризуються спрямованістю на забезпечення інтересів всього людства. Як зазначає А. Л. Колодкін, «Чинне міжнародне морське право можна охарактеризувати як досить струнку систему взаємопов'язаних і взаємоузгоджених принципів і норм, що відповідають актуальним потребам всього людства в освоєнні Світового океану в мирних цілях. Все це при-

звело до того, що в наш час значно зросла загальнолюдська цінність міжнародного морського права» [16].

Однак не тільки принцип поваги прав людини відображає демократизацію сучасного міжнародного права. Не можна нехтувати процесом становлення та розвитку змісту та інших основних принципів міжнародного права. Перш за все, йдеться про принцип суверенної рівності, про принцип, що придбав всезагальне значення після Другої світової війни. Цей принцип закріплює **рівність всіх** суверенних суб'єктів – держав, наявність суверенних прав і обов'язків, що їм притаманні, незалежно від економічного, політичного, військового, ресурсного потенціалу. Як бачимо, все це дуже схоже з невідчужуваними правами і свободами особистості, що становлять основу ліберальної демократії. Подібну аналогію можна провести і з іншими принципами міжнародного права, – принципом невтручання у внутрішні справи, територіальної цілісності, недоторканності кордонів. Таким чином, можна зробити висновок про те, що спільною тенденцією розвитку цивілізації (обмовимося – на даному етапі) є демократизація соціальних інститутів – на рівні як окремих соціальних груп, державних інститутів, так і міжнародного співтовариства в цілому.

Ця тенденція знаходить відображення і в сутності принципів як міжнародного морського, так і міжнародного права навколишнього середовища. Всеохоплюючий характер носять заходи щодо захисту і збереження середовища як всього Світового океану в цілому, так і окремих його акваторій, в яких знаходить вираження галузевий принцип охорони морського середовища. Саме він є, на думку А. П. Мовчана, «важливим системоутворюючим фактором, що очолює ієрархію численних природоохоронних принципів і норм морського права, які в своїй сукупності становлять самостійний інститут або підгалуззю морського права – міжнародне право охорони морського середовища. Одночасно він є складовою частиною принципу охорони навколишнього середовища» [17]. Цей принцип відображає інтерес **всього** міжнародного співтовариства в забезпеченні екологічної безпеки в Світовому океані, що обумовлює розгляд відповідних зобов'язань держав як зобов'язань перед **усім** міжнародним співтовариством [18].

Безумовно, що система охорони морського середовища в своєму сучасному вигляді оформлена Конвенцією ООН з морського права 1982 р. У Конвенції 1982 р. (як і в інших спеціальних конвенціях,

присвячених охороні морського середовища), вдалося досягти балансу інтересів не тільки різних груп держав, але і різних видів користування морями [19], що, на наш погляд, відображає демократизацію міжнародного права охорони морського середовища.

3. Демократизація міжнародного права знайшла відображення і в демократизації міжнародної правотворчості. Як зазначає І. І. Лукашук, процес міжнародної правотворчості в сучасному міжнародному праві демократизований, оскільки в ньому беруть участь всі зацікавлені держави [20].

Ця тенденція притаманна як створенню договірних норм, так і звичаєво-правових. Причому для останніх, вплив демократизації міжнародного права відчувається в значній мірі. По-перше, це пов'язано з феноменом загального міжнародного права, яке створюється і змінюється загальними зусиллями суб'єктів міжнародного права, міжнародним співтовариством в цілому і поширює свою дію на всіх суб'єктів, на всі держави і міжнародні організації.

На думку І. І. Лукашука, саме загальне міжнародне право спирається на презумпцію універсальності дії його норм, оскільки є правом міжнародного співтовариства в цілому. У міжнародному співтоваристві, як і в будь-якій іншій демократичній соціальній системі, виявляється тенденція до зростання ролі представницької більшості, яка при формуванні норм звичаєвого права представляє основні політичні системи і континенти [21]. Така ситуація була властива в ході розробки та прийняття Конвенції ООН з морського права 1982 р. на III Конференції ООН з морського права. По-друге, виникнення другого типу звичаєвих норм – норм, які формуються або в договорах, або в резолюціях міжнародних організацій та конференцій, процес нормотворчості в яких демократизований. У зв'язку з цим, доцільно відзначити процеси нормотворчості, що відбуваються в рамках Програми регіональних морів ЮНЕП [22] та діяльності ІМО з розробки стандартів в сфері захисту морського середовища і запобігання забрудненню з суден [23].

Про демократизацію свідчить виділення принципу рівності прав в якості головного політико-правового принципу міжнародної правотворчості. Його змістом є визнання юридичної рівності всіх суб'єктів-учасників міжнародного правотворчого процесу [24].

Процедурі договірної правотворчості так само властива демократизація. Кодифікація права міжнародних договорів закріпила

на універсальному рівні демократичні принципи укладання міжнародних договорів. На думку А. Кассезе, Віденська конвенція про міжнародні договори 1969 р. відображає демократизацію міжнародних правовідносин: Великим Державам більше не дозволяється нав'язувати договори меншим країнам; всі держави сьогодні можуть брати участь в договорах, незважаючи на здійснення декількома договірними сторонами «права вето» [25]. Ця тенденція найбільш яскраво проявляється в прийнятті міжнародних договорів шляхом консенсусу, спосіб, вперше застосований на універсальному рівні при прийнятті Конвенції ООН з морського права 1982 р.

4. Свідченням демократизації міжнародного права є зростання міжнародно-правової свідомості і, як наслідок, зростання ролі громадськості в міжнародній правотворчості. Причому цей процес взаємний – збільшується сприйнятливість міжнародних інституцій і міжнародного права в цілому на вплив ззовні, впливу громадськості, що відображається як в певних інституційних формах участі в міжнародній правотворчості****, так і в міжнародно-правових нормах. Про це свідчить представництво неурядових організацій в міжнародних міжурядових організаціях, участь у діяльності міжнародних конференцій, розробка цими організаціями проектів міжнародних договорів.

Порядок денний на ХХІ століття вказує на необхідність посилення ролі різноманітних соціальних груп (жінки, діти і молодь, корінні народи, неурядові організації, місцева влада, робітники і профспілки, бізнес та підприємці, наукове співтовариство, фермери та ін.), які можуть зробити істотний внесок у справу збереження навколишнього середовища [26]. Так, на вжиття ефективних заходів щодо захисту морського середовища від забруднення з наземних джерел значний вплив може мати громадянське суспільство [27].

Роль неурядових організацій в міжнародній правотворчості постійно зростає, оскільки вони відображають широку суспільну думку. Міжнародні неурядові організації можуть також висловлювати ідеї та розробляти концепції, які потім стають змістом міжнародних угод.

Про значний вплив громадськості на розвиток міжнародного права свідчить виникнення і розвиток міжнародного права навколишнього середовища [28]. Значна кількість багатосторонніх угод

з охорони навколишнього середовища розроблялися за широкої участі природоохоронних міжнародних неурядових організацій: документи Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку 1992 р. (Глобальний форум міжнародних неурядових організацій); Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля, 1998 р. (Європейський екофорум); Рамкова конвенція про зміну клімату 1992 р. (Фундація міжнародного права навколишнього середовища та розвитку); Конвенція про охорону природи в Південній частині Тихого океану 1976 р.; Конвенція про біологічне різноманіття 1992 р. (Міжнародний союз охорони природи).

5. Уособленням демократизації міжнародного права є розвиток та вдосконалення системи мирного вирішення спорів, яка є гарантією незастосування сили або її загрози в міжнародних відносинах і символізує демократичні способи розв'язання суперечностей між державами. Як зазначає професор В. Л. Толстих, в даний час міжнародні суди є фундаментальним елементом міжнародного правопорядку, а їх рішення – найважливішим фактором розвитку міжнародного права [29].

Йдеться про міжнародні суди і арбітражі, перш за все про Міжнародний суд ООН****, розвиток системи спеціалізованих судів, наприклад, Міжнародний трибунал з морського права, Орган з вирішення суперечок СОТ, Арбітраж по Додатку VII і Спеціальний арбітраж по Додатку VIII Конвенції ООН з морського права 1982 р. та багатьох інших.

Конвенцією ООН з морського права 1982 р. створена унікальна розгалужена система вирішення спорів. Компетенцією в сфері захисту морського середовища наділені органи з вирішення спорів, що створюються згідно Конвенції 1982 р. Отже, згідно зі ст. 1 Додатку VIII до Конвенції ООН 1982 р., Спеціальний арбітраж компетентний розглядати спори, що відносяться до тлумачення або застосування статей Конвенції 1982 р., в тому числі щодо захисту та збереження морського середовища.

Відображенням демократичного порядку звернення до органів з розгляду спорів по Конвенції 1982 р. є надання учасникам Конвенції права вибору судового чи арбітражного способу вирішення спорів про тлумачення і застосування Конвенції. Відповідно до ст. 287 держава може вибрати одне або більше

обов'язкових засобів: Міжнародний трибунал з морського права; Міжнародний Суд; арбітраж, утворений відповідно до Додатку VII; Спеціальний арбітраж, утворений відповідно до Додатку VIII. Якщо яка-небудь держава-учасниця не зробила вибору, то вважається, що вона погодилася на арбітраж відповідно до Додатку VII. Як зазначає Т. Г. Саксін, «арбітраж як засіб врегулювання міждержавних морських спорів займає особливе місце серед інших обов'язкових процедур такого врегулювання, передбачених Конвенцією ООН з морського права 1982 р.» [30]. М. Р. Хубієва, аналізуючи пріоритетність вибору засобу мирного врегулювання згідно Конвенції ООН з морського права 1982 р., констатує фактичне домінування Арбітражу, утвореного відповідно до Додатку VII, причиною якого вона вважає недовіру держав, що розвиваються обов'язковим засобом вирішення спорів за Конвенцією, прагненні мати змогу впливати на склад органу, який вирішить спір, витратність [31].

Важливим фактором, що відображає демократичні принципи функціонування міжнародних судів, є порядок обрання суддів. Судді обираються з числа осіб, що відповідають пред'явленим вимогам для призначення на вищі судові посади, або які є юристами з визнаним авторитетом в області міжнародного права, як правило, на підставі справедливого географічного представництва. Склад суддів в цілому повинен забезпечити представництво найголовніших форм цивілізації і основних правових систем.

6. Забезпечення міжнародного правопорядку нерозривно пов'язане з реалізацією в міжнародних відносинах принципу панування права. Основним проявом панування права в міжнародному праві має бути панування права в міжнародних відносинах, неухильне дотримання норм міжнародного права у всіх аспектах діяльності держав [32]. На думку Р. А. Каламкаріяна, початкова імперативна умова панування права в міжнародному праві – усвідомлення всіма державами та їх керівництвом необхідності мирного врегулювання конфліктів інтересів на справедливих засадах [33]. У Декларації тисячоліття Організації Об'єднаних Націй, затвердженій Генеральною Асамблеєю ООН 8 вересня 2000 р., зазначено, що ООН сповнена рішучості зміцнювати повагу до принципу верховенства права «і зокрема забезпечувати виконання державами-членами рішень Міжнародного Суду для виконання Статуту ООН з будь-яких справ, сторонами яких вони є» (абз. 2

п. 9); зміцнювати Міжнародний Суд для того, щоб забезпечити правосуддя і верховенство права в міжнародних справах» [34].

7. Важливим механізмом у процесі демократизації міжнародного права і одночасно його проявом стали сучасні міжнародні організації, так як одним з елементів процесу демократизації міжнародного права є побудова і функціонування міжнародних організацій на основі демократичних процедур – щодо членства, прийняття рішень, внутрішнього права. І тон в цьому задає ООН, чие виникнення саме в такому форматі і на основі демократичних принципів є прямим наслідком Другої світової війни.

Демократичні принципи створення і функціонування ООН знаходять відображення в діяльності установ системи ООН, і допоміжних органів ООН, пов'язаних з охороною навколишнього середовища. До останніх відноситься Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП), заснована резолюцією ГА ООН 2997 (XXVII) «Організаційні та фінансові заходи з міжнародного співробітництва в галузі навколишнього середовища» від 15 грудня 1972 р. Головним органом ЮНЕП є Рада керуючих, що складається з представників суверенних держав, рішення якої відображають суверенну волю держав-учасниць міжнародного співробітництва в сфері охорони навколишнього середовища. Рада складається з 58 членів, що обираються ГА ООН на основі принципу справедливості географічного представництва, що забезпечує урахування інтересів різних груп країн при прийнятті Радою своїх рішень [35]. Найбільш масштабним і значним проектом ЮНЕП є Програма регіональних морів, яка охоплює 140 держав і 18 регіонів [36]. Регіональний підхід дозволяє максимальною мірою врахувати інтереси держав регіону, і одночасно створює базу для розгляду екологічних проблем Світового океану в цілому.

Генеральна Асамблея ООН значну увагу приділяє міжнародно-правовому регулюванню охорони і використання Світового океану. Цьому питанню присвячені резолюції Генеральної Асамблеї ООН 49/28 від 6 грудня 1994 року, 50/23 від 5 грудня 1995 року, 51/34 від 9 грудня 1996 року і 52/26 від 26 листопада 1997 року, 53/32 від 24 листопада 1998 року 24 листопада 1998 року та інші. Наприклад, Генеральна Асамблея ООН проголосила 1998 рік Міжнародним роком океану (резолюція 49/131 від 19 грудня 1994 року).

В рамках ООН діє Відділ з питань океану та морського права Управління з правових питань Секретаріату, які відповідають положенням Конвенції 1982 р. та мандату, сформульованому в резолюціях 49/28 і 52/26 Генеральної Асамблеї ООН.

На закінчення дослідження слід підкреслити тісний взаємозв'язок між міжнародним правом і демократією: саме в міжнародному праві закріплені демократичні цінності, і воно сприяє розвитку демократії, з іншого боку, саме демократичні держави в найбільшій мірі забезпечують реалізацію міжнародного права.

Примітки:

- * В тому числі і стосовно екологічних прав людини.
- ** Слід вказати на певну невідповідність застосування терміну «демократія» до міжнародного права, виходячи з його етимології. Проте, з урахуванням умовності і традиційності застосування самого терміну «міжнародне право» до міждержавних відносин, можна з тим же припущенням говорити про демократизацію міжнародного права.
- *** Наприклад, діяльність Європейської комісії за демократію через право (Венеціанська комісія).
- **** Наприклад, Комісія з права навколишнього середовища Міжнародного союзу охорони природи; Фондація міжнародного права навколишнього середовища та розвитку.
- ***** Про необхідність зміцнення Міжнародного Суду ООН для забезпечення правосуддя і верховенства права в міжнародних справах йдеться в абз. 4 п. 30 Декларації тисячоліття ООН. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН A/RES/55/2 від 8 вересня 2000 р.; про значення виконання рішень Міжнародного Суду ООН для зміцнення принципу верховенства права йдеться мова в абз. 1 п. 9 Декларації тисячоліття ООН. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН A/RES/55/2 від 8 вересня 2000 р.

Бібліографічний список

1. Див.: Короткий Т. Р. Гуманізація міжнародного права: попытка системного аналізу / Т. Р. Короткий // Рос. ежегодник междунар. права. 2008. – СПб. : СКФ «Россия-Нева», 2009. – Спец. вып. – С. 111-123.
2. Див.: Лукашук И. И. Принцип демократии в международном праве / И. И. Лукашук // Моск. журн. междунар. права. – Спец. вып. – Дек. 1998. – С. 50-72; Лукашук И. И. Глобализация, государство, право, XXI век. М., 2000. – С. 21-22;

- Короткий Т. Р. Понятие и сущность демократизации международного права // Марку Ефимовичу Черкесу – 80 лет : статьи учеников и коллег. – О. : Фенікс, 2010. – С. 45-60; *Democratic Governance and International Law* / Ed. by Gregory H. Fox and Brad R. Roth. Cambridge, 2000; Jose E. Alvarez. Do liberal states behave better? A critique of Slaughter's Liberal Theory // *European journal of international law*. 2001. Vol. 12. № 2. P. 183 – 246; Jean D'Aspremont. L'Etat non-démocratique en droit international. Etude critique du droit international positif et de la pratique contemporaine. Paris; Pedone, 2008. P. 339-342.
3. Див.: Иванов И. С. Верховенство права в международных отношениях // *Международная жизнь*. – 2000. – № 12. – С. 62-67; Каламкарян, Р. А. Господство права (Rule of Law) в международных отношениях / Р. А. Каламкарян // М. : Наука, 2004. – 493 с.; Троекуров, Н. Е. О концепции примата права в международной системе / Н. Е. Троекуров // *Московский журнал международного права*. – 2006. – № 2. – С. 3-28; Короткий, Т. Р. Принцип панування права серед принципів сучасного міжнародного правопорядку / Т. Р. Короткий // *Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр.* – О. : Фенікс, 2008. – Вип. 35. – С. 336-345.
 4. Короткий Т. Р. Екологізація міжнародного права // *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. Том X / редкол. : С. В. Ківалов (голов. ред.) та ін.; відп. за вип. В. М. Дрьомін. – Одеса : Юридич. л-ра, 2011. – С. 186 – 201.
 5. Див.: Короткий Т. Р. Господство права как принцип функционирования международной правовой системы. – С. 5.
 6. Див.: Короткий Т. Р. Екологізація міжнародного права крізь призму екологічних прав людини / Т. Р. Короткий // *Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр.* / гол. ред. С. В. Ківалов; відп. за вип. Л. І. Кормич. – Одеса : Національний університет «Одеська Юридична академія» : Південноукраїнський центр гендерних проблем, 2012. – Вип. 44. – С. 130 – 143; Короткий Т. Р. Эколого-правовой центризм международного права: аксиологические аспекты. // *Актуальні проблеми філософії права. правова аксіологія : матер. Міжнар. «круглого столу»* (м. Одеса, 9 грудня 2011 р.). – Одеса : Фенікс, 2012. – С. 157-164.
 7. Рез. 55/107, 2000 р.
 8. Міжнародне право охорони морського середовища як підгалузь міжнародного права навколишнього середовища // *Держава і право: Зб. наук. праць*. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М.

- Корецького НАН України, 2011. – Вип. 54. – Юрид. і політ. науки. – С. 534-542.
9. Див.: Давыдов Ю. П. Демократия, демократизация и проблемы войны и мира [Электронный ресурс] / Ю. П. Давыдов. – Режим доступа: <http://www.iskran.ru/russ/mag/davidov1.html>
 10. Див.: Лукашук И. И. Демократия – принцип международного сообщества XXI столетия. – С. 3-4.
 11. Див.: Див.: Лукашук И. И. Демократия – принцип международного сообщества XXI столетия. – С. 3-4.
 12. Див.: Черкес, М. Ю. Міжнародне право : підручник / М. Ю. Черкес. – 5-те вид., випр. і доп. – К. : Знання, 2006. – С. 26, 30.
 13. Див.: Лукашук И. И. Демократия – принцип международного сообщества XXI столетия. – С. 5-6.
 14. Міжнародне право охорони морського середовища як підгалузь міжнародного права навколишнього середовища // Держава і право: 36. наук. праць. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011. – Вип. 54. – Юрид. і політ. науки. – С. 534-542.
 15. Колодкин А. Л. Глава 1. Понятие и развитие международного морского права // Курс международного права : в 7 т. / В. С. Верещетин, С. В. Виноградов, Г. М. Даниленко [и др.]. – М. : Наука, 1992. – Т. 5 : Отрасли международного права. – С. 12.
 16. Колодкин А. Л. Понятие и развитие международного морского права // Курс международного права : в 7 т. / В. С. Верещетин, С. В. Виноградов, Г. М. Даниленко [и др.]. – М. : Наука, 1992. – Т. 5 : Отрасли международного права. – С. 12-13.
 17. Мовчан А. П. Понятие и развитие международного морского права // Курс международного права : в 7 т. / В. С. Верещетин, С. В. Виноградов, Г. М. Даниленко [и др.]. – М. : Наука, 1992. – Т. 5 : Отрасли международного права. – С. 27.
 18. Мовчан А. П. Понятие и развитие международного морского права // Курс международного права : в 7 т. / В. С. Верещетин, С. В. Виноградов, Г. М. Даниленко [и др.]. – М. : Наука, 1992. – Т. 5 : Отрасли международного права. – С. 27.
 19. Виноградов С. В. Международно-правовой режим защиты и сохранения морской среды // Курс международного права : в 7 т. / В. С. Верещетин, С. В. Виноградов, Г. М. Даниленко [и др.]. – М. : Наука, 1992. – Т. 5 : Отрасли международного права. – С. 118.
 20. Див.: Лукашук И. И. Международное право. Общая часть : учебник / И. И. Лукашук. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : БЕК, 2001. – С. 81.

21. Див.: Див.: Лукашук И. И. Международное право. Общая часть : учебник / И. И. Лукашук. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : БЕК, 2001. – С. 86.
22. Копылов М. Н. Программа региональных морей ЮНЕП / М. Н. Копылов, С. М. Копылов, С. А. Мохаммад // Международное право – International Law. – 2010. – № 3. – С. 49-52.
23. Короткий Т. Р. Природа норм рекомендацій міжнародних міжурядових організацій (на прикладі рекомендацій ІМО у сфері охорони морського середовища) // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. праць. – Одеса : Юридична література, 2011. – Вип. 61. – С. 395-403.
24. Див.: Буткевич В. Г. Міжнародне право. Основи теорії : підручник / В. Г. Буткевич, В. В. Мишик, О. В. Задорожній; за ред. В. Г. Буткевича. – К. : Либідь, 2002. – С. 416.
25. Cassese A. International law. Second edition. 2005. P. 171. Цит. по: Толстых В. Л. Курс международного права : учебник / В. Л. Толстых. – М. : Волтерс Клувер, 2009. – С. 238.
26. Програма дій «Порядок денний на ХХІ століття (Agenda 21)»: Ухвалена Конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (Саміт «Планета Земля» 1992). – Вид. 2-ге. – К. : Інтелсфера, 2000. – 360 с.
27. Короткий Т. Р. Комплексний аналіз правових форм співробітництва держав з охорони навколишнього середовища // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. пр. – Одеса : Фенікс, 2010. – Вип. 40. – С. 618-619.
28. Задорожній О. В. Міжнародне право охорони навколишнього середовища : підруч. для ВНЗ / О. В. Задорожній, М. О. Медведєва; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка; Ін-т міжнар. відносин. – К. : Видавничий дім «Промені», 2010. – С. 179-183.
29. Толстых В. Л. Курс международного права : учебник / В. Л. Толстых. – М. : Волтерс Клувер, 2009. – С. 456.
30. Саксина Т. Г. Арбитражное урегулирование межгосударственных морских споров: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. / Т. Г. Саксина. – М., 2007. – С. 7.
31. Хубиева М. Р. Право выбора обязательного средства мирного урегулирования по конвенции ООН по морскому праву 1982 г. и его осуществление. // Международное право и международные организации. – 2012. – № 1. – С. 48-53.
32. Див.: Короткий Т. Р. Господство права как принцип функционирования международной правовой системы. – С. 5-19.

33. Див.: Каламкарян Р. А. Господство права как юридический феномен в системе современного международного права / Р. А. Каламкарян // Юрист-международник. – 2005. – № 2. – С. 13-14.
34. Док. ООН P/55/2/2000.
35. Копылов М. Н. Программа региональных морей ЮНЕП / М. Н. Копылов, С. М. Копылов, С. А. Мохаммад // Международное право – International Law. – 2010. – № 3. – С. 47.
36. Копылов М. Н. Программа региональных морей ЮНЕП / М. Н. Копылов, С. М. Копылов, С. А. Мохаммад // Международное право – International Law. – 2010. – № 3. – С. 49-52.

Стаття надійшла до редколегії 31.05.2012

В статье рассматриваются процессы демократизации международного права на примере международно-правового механизма охраны морской среды, становления принципа демократии в международно-правовой системе. Исследуются вопросы закрепления в международном праве охраны морской среды принципов и норм, которые отображают демократические подходы; развитие международно-правовой охраны морской среды на основе демократических принципов функционирования международного права; демократизация процедур международного нормотворчества и правореализации в сфере охраны морской среды.

The article discusses the processes of democratization of international law as example of international legal mechanism of protecting of the marine environment, establishment of democracy in the international legal system. The fixing issues in the International Law of Marine Environment Protection principles and standards that reflect the democratic approach, the development of international legal protection of the marine environment based on democratic principles of international law, democratization of international law-making procedures in field of protection of the marine environment are investigated.